

KS. TADEUSZ BRZEGOWY
Tarnów–Kraków

OSTATNIE DZIESIĘCIOLECIA KRÓLESTWA JUDZKIEGO

Naród Wybrany pozostawał częścią ludzkości, jak to ukazuje „tablica narodów” w Księdze Rodzaju 10. Historia Izraela rozwijała się pośród wydarzeń ówczesnego świata, podlegając jego politycznym, kulturowym czy religijnym wpływom, a równocześnie też na niego oddziałując. Dlatego nie można w pełni zrozumieć historii Izraela bez odwołania się do rzeczywistości, przemian i zwrotów politycznych, społecznych, kulturowych czy religijnych zachodzących u jego sąsiadów¹

Od czasów Tiglat-Pilesera III (745-727) Assyria ustawicznie umacniała swoją obecność w Syrii-Palestynie i rozciągała swoje zwierzchnictwo nad Królestwami Izraela i Judy². W wyniku zaborczej polityki Assyrii straciło swój byt Królestwo Izraela w r. 720, a państwo judzkie istniało dalej w większym czy mniejszym uzależnieniu od Assyrii, co przejawiało się głównie w płaceniu haraczu i niewchodzeniu w przymierza wrogie Assyrii, zwłaszcza z Egiptem. W 701 r. obleżona przez Asyryjczyków Jerozolima cudem uniknęła losu Samarii. Imperium asyryjskie uległo pewnemu osłabieniu w ostatnim ćwierćwieczu VII w., co wykorzystał król judzki Jozjasz (640-609), rozciągając swoje reformatorskie posunięcia również na tereny dawnej prowincji asyryjskiej Samarii. Po śmierci energicznego króla Jozjasza Juda nieuchronnie zmierzała ku swemu upadkowi. Zmieni się jednak nieprzyjaciel, którego

¹ Por. O. de La B r o s s e, *Chronologie universelle. Eglise et culture occidentale*, Paris 1987, s. I-III.

² Zob. L. S t a c h o w i a k, *Imperium neoasyryjskie a Juda w II połowie w. VIII*, RTK 29 (1982) z. 1, s. 29-44; W. C h r o s t o w s k i, „Nic nie zostało, jak tylko samo pokolenie Judy” (2 Krl 17, 18b) – czy naprawdę? *Zagłada Samarii i Królestwa Izraela oraz jej skutki*, CTh 68 (1998), s. 5-22.

nadejście zwiastował Jeremiasz, mówiąc o „nieprzyjacielu z północy”³ Zapowiadany nieprzyjacielem okazała się Babilonia, która przejęła po Asyrii panowanie nad ówczesnym światem. Ten właśnie okres państwa judzkiego będzie przedmiotem niniejszego artykułu.

Okres od śmierci Jozjasza do upadku Jerozolimy, obejmujący jakieś dwadzieścia trzy lata, jest w Jerozolimie bardzo brzemienny w zdarzenia, które doprowadziły ostatecznie do zburzenia Pierwszej Świątyni. O tym okresie traktują opracowania historyczne, jak Księgi Królewskie czy Księgi Kronik, ale jeszcze więcej bezpośredniego światła na ogromne zamieszanie panujące w Jerozolimie w owych latach rzucają prorocтва Jeremiasza i Ezechiela, których działalność, przynajmniej częściowo, przypadła właśnie na ten okres. Pomimo to odtworzenie wydarzeń, a zwłaszcza ich dokładna chronologia jest bardzo trudna. Wynika to z jednej strony z charakteru historycznych opracowań biblijnych, które są w dużej mierze opracowaniami teologicznymi⁴, a z drugiej strony ze specyficznego systemu rachuby czasu, jaki stosowali starożytni autorzy hebrajscy⁵ Jednak świeże światło na te wydarzenia rzucają dostarczone przez archeologię źródła pozabiblijne babilońskie i egipskie. Na szczególną uwagę zasługuje opublikowana w 1956 r. przez D. J. Wisemana tzw. *Kronika babilońska*⁶ Ta zapisana pismem klinowym na tabliczkach glinianych, znajdujących się aktualnie w Muzeum Brytyjskim, kronika traktuje właśnie o rządach Nabuchodonozora II, o jego wyprawach wojennych łącznie z pierwszym zdobyciem Jerozolimy i uprowadzeniem do niewoli króla Jojakina. Dzięki dokładności chronologii babilońskiej⁷, dzięki jej powiązaniu z wydarzeniami astronomicznymi, dzięki synchronizmom zawartym w opisach biblijnych, możemy dziś określić z dużą dokładnością nie tylko rok, ale i miesiąc, a nawet dzień poszczególnych wydarzeń z historii świętej⁸.

³ Por. Jr 4, 5-31; 5, 15-18; 6, 1-8. 22-26; 8, 14-17 i 10, 18-22.

⁴ Por. T. B r z e g o w y, *Obraz kultu Bożego w podstawowym dziele deuteronomistycznym*, CTh 67(1997), s. 29-50; E. Z a w i s z e w s k i, *Problemy literackie Księgi Kronik*, StPelp 7(1971), s. 137-147.

⁵ Zob. T. B r z e g o w y, *Chronologia epoki królewskiej w starożytnym Izraelu*, RBL 51(1998), s. 261-270.

⁶ D. J. W i s e m a n, *Chronicles of Chaldaean Kings (626-556 B.C.) in the British Museum*, London 1956.

⁷ Zob. S. Z a w a d z k i, *Ze studiów nad chronologią Babilonii. Koniec VII – początek V wieku przed Chr.*, Poznań 1997.

⁸ Dla ułatwienia lektury artykułu podajemy nazwy miesiący w Biblii hebrajskiej, która stosuje bądź to określenia kananejskie (rzeczowniki), bądź liczebniki porządkowe (system babiloński): I. Abib (Nisan) – marzec/kwiecień; II. Ziw (Ijjar) – kwiecień/maj; III. Siwan –

I. ROZWÓJ WYDARZEŃ OD ŚMIERCI JOZJASZA DO UPADKU JEROZOLIMY

Na osłabienie potężnej Asyrii złożyły się pod koniec VII w. przyczyny zewnętrzne i wewnętrzne. Nowa sytuacja geopolityczna na starożytnym Bliskim Wschodzie była wynikiem pojawienia się Scytów i Kimmeriów, nastąpił wzrost znaczenia Medii, wybuchały powstania w Babilonii. Wewnątrz państwo było szarpane walkami o następstwo tronu po Asurbanipalu (668-625). Pierwszymi objawami tego osłabienia była utrata Egiptu i osłabienie wpływów w Syrii i Palestynie. Przypieczętowaniem kryzysu stał się wybuch powstania babilońskiego pod wodzą Nabopolassara w r. 627/626 przed. Chr. Wykorzystując dogodną sytuację Nabopolassar wyrzucił Asyryjczyków z Babilonii i odbudował niezależne państwo.

W 612 r. Babilończycy, wspomagani przez Medów i Scytów, zdobyli stolicę Asyrii Niniwę i, jak mówi *Kronika Gadda*⁹, „obrócili miasto w kupę gruzów”, zabijając jej króla i masakrując mieszkańców¹⁰. Zrównanie Niniwy z ziemią nie oznaczało jednak końca imperium asyryjskiego. Część wojska uniknęła zagłady i skupiła się wokół nowego króla Asuruballita, który osiedlił się daleko na zachodzie w Charanie, między Tygrysem i Eufratem. W dwa lata później Babilończycy i Scytowie burzą i to miasto, a Asuruballit przenosi się jeszcze dalej na zachód do syryjskiego Karkemisz (miasto usytuowane na prawym brzegu północnego Eufratu, przy ważnym brodzie na rzece). Upadek dumnej Niniwy został powitany z radością przez liczne ludy Wschodu, dźwigające przez dziesięciolecia straszliwe jarzmo asyryjskiego panowania¹¹.

Dla ratowania zachwianego imperium asyryjskiego wyruszył Egipt pod wodzą faraona Neko II (609-594). Trudno zrozumieć takie posunięcie Egiptu

maj/czerwiec IV. Tammuz – czerwiec/lipiec; V. Ab – lipiec/sierpień; VI. Elul – sierpień/wrzesień; VII. Etanim (Tiszri) – wrzesień/październik; VIII. Bul (Marheszwan) – październik/listopad; IX. Kislew – listopad/grudzień; X. Tebet – grudzień/styczeń; XI. Szebat – styczeń/luty; XII. Adar – luty/marzec. System określania miesięcy liczebnikami zaczyna się w Izraelu od Jozjasza równocześnie z przyjęciem babilońskiego początku roku wiosennego, czyli od miesiąca Nisan. Por. R. de V a u x, *Les Institutions de l'Ancien Testament*, vol. I, Paris 1961, s. 281 n.

⁹ C. J. G a d d, *The Fall of Nineveh*, printed by order of the Trustees of the British Museum, London 1923. Publikacja zawiera tekst tabliczki B. M. nr 21901, którego głównym epizodem jest zburzenie Niniwy. Tekst został przedrukowany w *Kronice Wisemana*, s. 55-64. Cytat pochodzi z 45 linii.

¹⁰ Por. A. P a r r o t, *Biblia i starożytny świat*, Warszawa 1968, s. 151-160.

¹¹ Zob. wstęp do proroctwa Nahuma w: T. B r z e g o w y, *Proroctwa Izraela*, cz. II, Tamów 1995², s. 141-144.

wobec dotychczasowego śmiertelnego wroga. Widocznie Egipt uznał, że zbyt- ni wzrost potęgi Babilonii jest dla niego bardziej niebezpieczny i że korzyst- nym będzie utrzymanie buforowego, niezbyt mocnego, państwa asyryjskiego. W tym momencie rozgrywka militarna między ówczesnymi potęgami splotła się z historią państwa judzkiego. Z Jerozolimy wyruszył na czele wojska król Jozjasz i w pobliżu Megiddo, które strzeże jednej z dróg z gór Samarii na dolinę Jizreel (Ezdrejon), zastąpił drogę faraonowi. Prawdopodobnie Jozjaszo- wi chodziło o zapobieżenie ponownemu poddaniu Palestyny pod kontrolę egipską¹² W bitwie Jozjasz został śmiertelnie raniony przez Egipcjan, a żoł- nierze sprowadzili jego zwłoki do Jerozolimy (2 Krl 23, 29-30). Klęska pod Megiddo i śmierć młodego pobożnego króla wywarły na narodzie izraelskim ogromnie przytłaczające wrażenie. Było to nie tylko nieszczęście polityczne dla odradzającego się państwa judzkiego, ale i pewien problem teologiczny: jak wytłumaczyć przedwczesną śmierć najpobożniejszego po Dawidzie króla z dynastii opromienionej tak wspaniałymi obietnicami? Być może do tej śmierci odnoszą się słowa Ps 89, 46: „Skróciłeś dni jego młodości, okryłeś go niesławą”

Na opróżniony tron w Jerozolimie „lud ziemi” wprowadził Jehoachaza (Szalluma), łamiąc przy tym zasadę pierworództwa, według której tron należał się starszemu o dwa lata Jojakimowi (Eliakim) (2 Krl 23, 30; 2 Krn 36, 1). Polityczne ciało określone jako *'am ha'areš* to jakaś partia arystokracji ziem- skiej, która wkraczała na scenę, kiedy zwyczajna sukcesja na tronie jerozo- limskim była zagrożona. Ci sami ludzie jakieś trzydzieści lat wcześniej wy- nieśli na tron młodocianego Jozjasza. Tytułem do wkroczenia *'am ha'areš* było wtedy morderstwo dokonane, zapewne pod wpływami Egiptu, na ojcu Jozjasza Amonie. Zabijając spiskowców i osadzając na tronie Jozjasza wyty- czali arystokraci judejscy zdecydowanie antyegipski kurs polityki¹³ Tak było prawdopodobnie i teraz. Matką Joachaza była Hamutał, „córka Jeremia- sza z Libny” (2 Krl 23, 31), należącego prawdopodobnie do tej klasy poli- tycznej. Możliwe, że tymi samymi względami będzie się kierować jedenaście lat później Nabuchodonozor, wyznaczając na tron jerozolimski Sedecjasza po zdetronizowaniu Jojakina. Otóż Sedecjasz był synem tej samej Hamutał, a więc reprezentował ten sam antyegipski nurt polityki w domu Dawidowym. Przeciwnie Jojakim, syn Zebidy z Rummy w Galilei (2 Krl 23, 36), a więc

¹² Y. A h a r o n i, M. A v i Y o n a h, *The Macmillan Bible Atlas*. New York–Lon- don 1980⁴, s. 160.

¹³ A. M a l a m a t, *The Twilight of Juda: In the Egyptian-Babylonian Mealstrom*, [w:] *Congress Volume: Edinburgh 1974* (VTSuppl 28), Leiden 1975, s. 126.

z miasta poddanego Egipcjom od czasów Psammetycha, wydawał się arystokracji judejskiej nie do przyjęcia. Tak oto pomimo klęski pod Megiddo elity jerozolimskie postawiły zdecydowanie na kurs antyegipski¹⁴

Faraon Neko zdołał połączyć się z armią asyryjską i z nią przekroczyć Eufrat, następnie zaatakować miasto Charan, będące w rękach Babilończyków. Bitwa skończyła się jednak zwycięstwem Babilończyków pod wodzą Nabopolassara, który ścigał Asyryjczyków aż do gór Armenii. Zaś Neko, wracając do Egiptu, zostawił garnizon w twierdzy Karkemisz, a sam zatrzymał się w Ribla nad Orontesem w kraju Chamat. Wezwał do siebie Joachaza, którego dopiero co Judejczycy wprowadzili na tron, i po zakuciu go w łańcuchy odesłał do Egiptu. Na tron w Jerozolimie wprowadził innego syna Jozjasza, Eliakima, zmieniając mu imię na Jojakim¹⁵, a Judeę zobowiązał do płacenia daniny.

Jednak inicjatywa polityczna w tym okresie miała należeć nie do Egiptu, lecz do Babilonii. Nabuchodonozor, otrzymawszy dowództwo armii swego ojca Nabopolassara w r. 605, odebrał Egipcjanom Karkemisz i opanował całą Syrię. Musiał jednak wrócić do Babilonii, aby formalnie objąć tron królewski po śmierci Nabopolassara. W tym czasie książęta syro-palestyńscy podjęli konszachty z Egipcjami. Także w Judzie ten kierunek zdobył przewagę mimo zdecydowanych protestów Jeremiasza proroka. W 604 r. Nabuchodonozor już jako król babiloński, zdając sobie sprawę z owych intryg, wyruszył na Zachód (do kraju Hatti) i dotarł aż do Aszkelonu i zdobył go. Król Jojakim uniknął wygnania tylko za cenę obietnicy wiernej służby i płacenia daniny (2 Krl 24, 1). Ale rewolty nie ustały, wobec czego Nabuchodonozor zdecydował się na wyprawę przeciw Egipcjom. Wyruszył więc w r. 601 nad Nil i przy granicy Egiptu doszło do otwartej bitwy z armią faraona, jak informuje *Kronika babilońska*¹⁶ Babilończycy, którzy tę bitwę teoretycznie wygrali, ponieśli jednak tak wielkie straty, że musieli się wycofać do Babilonu. Wtedy zbuntował się król Jojakim.

Nabuchodonozor organizował swoje wojsko, a Judeę wydał na łup band Chaldejczyków, Aramejczyków, Ammonitów. Następnie postanowił rozprawić się z opornym Jojakimem i w 598 r. najechał Palestynę. Zdobył twierdzę Lakisz i rozpoczął oblężenie Jerozolimy. Wtedy zmarł w nieznanych okolicznościach Jojakim. Ta niespodziewana śmierć króla w wieku 36 lat każe przy-

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Por. G. W. R a m s e y, *Is the Name-Giving an Act of Domination in Genesis 2:23 and Elsewhere?*, CBQ 50(1988), s. 24-35.

¹⁶ W i s e m a n, *Chronicles of Chaldaean Kings*, s. 71, linie 5-7.

puszczać, że król został zamordowany w celu zyskania jakiejś przychylności u Babilończyków. Wtedy objął tron jego 18-letni syn Jojakin (Jechoniasz – 2 Krl 24, 8). Ten nie widział innego rozwiązania jak poddać miasto i oddać się wraz z rodziną królewską i dworem w ręce Babilończyków (r. 597). Babilończycy pojмали króla i uprowadzili go wraz z królewską rodziną i wysokimi urzędnikami do Babilonu, gdzie zapewniono mu znośne warunki życia¹⁷ Nabuchodonozor kazał też złupić Jerozolimę:

„Również zabrał stamtąd wszystkie skarby świątyni Pańskiej i skarby pałacu królewskiego. Połamał wszystkie przedmioty złote, które wykonał Salomon, król izraelski, dla świątyni Pańskiej – tak jak Pan przepowiedział” (2 Krl 24, 13-14).

Następcą Jojakina został z postanowienia Nabuchodonozora jego stryj, Sedecjasz. Był to człowiek słaby i niestałego charakteru. Dał się wciągnąć w wir polityki filoegipskiej i tym przyczynił się do ostatecznej zguby Jerozolimy i narodu.

W roku 590 faraon Psammetych (594-589) zjawił się na krótko w Palestynie. To wystarczyło, by słaby Sedecjasz dał się uwikłać w koalicję, podsycaną głosami różnych wróżbiarzy, mówiących o rzekomo bliskim końcu imperium babilońskiego. Egipt zaatakował Babilonię, ale Nabuchodonozor nie poniósł szkody; zajął Fenicję i całe prawie Królestwo Judy i w dziewiątym roku panowania Sedecjasza przystąpił do oblężenia Jerozolimy (2 Krl 25, 1-10). Kiedy Nabuchodonozor zaczął oblegać Jerozolimę w początku roku 588, pozycja obronna Jerozolimy była słaba. Upłynęło zaledwie 9 lat od poprzedniego zdobycia miasta, jego złupienia i uprowadzenia do niewoli kadry wojskowej, elit politycznych i gospodarczych. Juda nie miała sprzymierzeńców wśród swoich sąsiadów, a raczej miała złe stosunki zarówno z Edomitami, jak Ammonitami¹⁸ Idee buntownicze w Judzie musiały być podsycane głównie przez Egipt, w którym w styczniu r. 589 objął rządy ambitny faraon Hofra. Gdy wojska Nabuchodonozora otoczyły Jerozolimę, Sedecjasz wezwał faraona na pomoc. O tych posunięciach zaświadcza Ezechiel: „On jednak zbuntował się przeciw niemu, wysłał posłów do Egiptu, aby mu dano koni i liczne oddziały” (Ez 17, 15). Pewne światło na nastroje i sytuację militarną Judy w czasie inwazji babilońskiej rzucają listy na skorupach glinianych (*ostraca*)

¹⁷ Zob. tabliczki rachunkowe pałacu: ANET 308; S. G a d e c k i, *Archeologia biblijna*, t. I, Gniezno 1994, s. 336.

¹⁸ Por. Ab 1-14; Lm 4, 21 n.; Ps 137, 7; J. B r i g h t, *Historia Izraela*, przeł. J. Radożycki, Warszawa 1994, s. 341.

znalezionych w Lakisz pod ruinami bramy miejskiej w latach 1935 i 1938¹⁹ O tym poselstwie do Egiptu zdaje się mówić zdanie przechowane na jednym ostrakonie: „Dowódca oddziału Koniasz, syn Elnatana, wyruszył w drogę do Egiptu”²⁰ Egipt rzeczywiście przyszedł z odsieczą, o czym świadczą wypowiedzi Jeremiasza i Ezechiela, przy zupełnym milczeniu pism historycznych ST o tym wydarzeniu. Ezechiel jednak rozwiewa złudne nadzieje na pomoc Egiptu: „Nie wspomże go faraon wielkim wojskiem i licznymi zastępami podczas walki, gdy usypią wały i pobudują wieże, gdzie zginie mnóstwo ludzi” (Ez 17, 17).

Przebieg tych wydarzeń przybliży prorocтво Jeremiasza. Rozdziały 34 i większość 37 zdają się odnosić do okresu poprzedzającego i współczesnego z odsieczą egipską, natomiast rozdziały 32; 33; 37 i 38 do czasu po owej interwencji²¹ W początkowej fazie oblężenia Jeremiasz obiecywał Sedecjaszowi jakąś znośną przyszłość w wypadku poddania Jerozolimy (Jr 34, 1-5), a prorok pomimo swego politycznego stanowiska wciąż cieszy się swobodą poruszania (Jr 37, 4). Większość twierdz judzkich została zdobyta z wyjątkiem Lakisz i Azeki na południowy zachód od Jerozolimy. W jednym z listów z Lakisz wyrażono zaniepokojenie brakiem sygnałów świetlnych z twierdzy granicznej Azeki, ostrzeżenie przed jakimś prorokiem (*hannabi'*), być może Jeremiaszem, niechętnym przymierzu z Egiptem²². W wyniku pogarszającej się sytuacji stolicy dekretem królewskim uwolniono niewolników, być może w celu zasilenia zastępów obrońców. Ale gdy Egipcjanie nadciągali i oblężenie zostało przerwane, dekret został anulowany (Jr 34, 8 n. i w. 21). Przerwanie oblężenia zostało prawdopodobnie wykorzystane przez wielu ludzi do ucieczki z Jerozolimy. Zdaje się, że wielu mieszkańców Jerozolimy i okolicy przeszło na stronę oblegających, o czym świadczy odpowiedź Sedecjasza, gdy Jeremiasz radził mu oddać się w ręce Babilończyków: „Obawiam się mieszkańców Judy, którzy przeszli do Chaldejczyków, by cza-

¹⁹ Zob. J. B r i e n d, *Israël et Juda vus par les textes du Proche Orient ancien* (Suppléments au Cahiers Evangiles 34), Paris [b.r.w.], s. 85; C. S c h e d l, *Historia Starego Testamentu*, t. IV, Tuchów 1995, s. 297 n., S. G ą d e c k i, *Archeologia biblijna*, t. I, s. 338; t. II, fot. 97.

²⁰ Ostrakon nr 3, linie 14 nn. Zob. ANET 321-322; O. T u f n e l l, *Lachish*, [w:] *Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, vol. III, ed. M. Avi-Yonah, E. Stern, Jerusalem 1975-1978, s. 746.

²¹ Por. L. S t a c h o w i a k, *Księga Jeremiasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (PŚST 10/1), Poznań 1967, s. 50-52.

²² „Wyglądamy znaków z Lakisz, zgodnie z wszystkimi rozkazami, jakich nasz pan nam udzielił, gdyż nie widzimy już znaków z Azeki” Ostrakon nr 4, linie 10-13.

sem nie wydano mnie w ich ręce i by mnie nie wyszydili” (Jr 38, 19). Być może na tej samej podstawie oskarżono Jeremiasza, który chciał się udać do ziemi Beniamina, o dezercję i wtrącono do więzienia jako zdrajcę (Jr 37, 21; 38, 28; 39, 12). Choć interwencja Egiptu niewątpliwie odwlekła decydującą akcję Babilończyków, choć pozwoliła uzupełnić rezerwy obrońców stolicy, to jednak euforia jerozolimska nie trwała długo, gdyż Nabuchodonozor szybko zmusił Egipcjan do ucieczki.

Nabuchodonozor podjął na nowo przerwane oblężenie i to ze zwiększoną zaciętością. Miasto otoczono wałem, usypano rampy naprzeciw murów obronnych, podtoczono maszyny do robienia wyłomów w murach (2 Krl 25, 1; Jr 32, 24; 33, 4; por. Ez 4, 1-2; 21, 27). Obrona była niemniej zacięta, ale w końcu miasto padło. Wydaje się, że w tym ostatnim okresie obrony największym wrogiem Judejczyków był głód w mieście (2 Krl 25; Jr 37, 21).

Ta długotrwała obrona Jerozolimy była w głównej mierze zasługą potężnych fortyfikacji miejskich. Jerozolimę było najłatwiej atakować od strony północnej i najprawdopodobniej od tej strony Babilończycy przypuścili atak na mury, jak to zresztą uczynią Rzymianie w I w. po nar. Chr²³. Za takim miejscem wdarcia się do miasta Babilończyków świadczy też to, że dowódcy Nabuchodonozora uczynili swoją kwaterę w Bramie Środkowej, której należy szukać po północnej stronie wzgórza Świątyni. Za tym samym przemawia również fakt, że w momencie decydującej walki o miasto król Sedecjasz znajdował się przy Bramie Beniamina w północnej części Jerozolimy (Jr 38, 7). Kiedy zaś mur został sforsowany, Sedecjasz obrał kierunek ucieczki na południe „drogą prowadzącą przez ogród królewski, przez bramę między dwoma murami” (Jr 39, 4) w pobliżu sadzawki Siloe. Król został jednak schwytany na stepach Jerycha, zanim zdołał osiągnąć schronienie w Zajordanii, być może u Ammonitów. Nieszczęsny król został odprowadzony do króla babilońskiego do Ribla i tu surowo ukarany. Na jego oczach pomordowano jego młodocianych synów. Na koniec wykluto mu oczy i zakutego w kajdany poprowadzono do Babilonu, gdzie też wkrótce umarł. Do głównej kwatery w Ribla poprowadzono też ważniejszych dostojników państwowych i religijnych, z których jedni zostali zamordowani, a inni deportowani do niewoli (2 Krl 25, 18-21).

²³ K. M. K e n y o n, *Digging up Jerusalem*, New York–Washington 1974, s. 168; A. M a l a m a t, *The Last Kings of Judah and the Fall of Jerusalem. An Historical-Chronological Study*, „Israel Exploration Quarterly” 18(1968), s. 155. Ale S. Gądecki (*Archeologia biblijna*, t. I, s. 338 n.) uważa, że wyłomu dokonano na odcinku południowowschodnim.

W miesiąc po zajęciu miasto zostało splądrowane, a potem doszczętnie zniszczone. Spalono też Świątynię, pałac królewski i wszystkie znaczniejsze budowle. Wreszcie wojsko zrównało z ziemią mury okalające miasto (2 Krl 25, 8-10; Jr 52, 12). Teraz dowódca straży przybocznej Nabuchodonozora Nebuzaradan dokonał zasadniczego przesiedlenia narodu judzkiego do Babilonii:

„Resztę zaś ludu, która pozostała w mieście, zbiegów, którzy przeszli do króla babilońskiego, oraz resztę tłumu Nebuzaradan, dowódca straży przybocznej, przesiedlił na wygnanie. Lecz spośród biednego ludu ziemi dowódca straży przybocznej pozostawił niektórych, jako uprawiających winnice i jako rolników” (2 Krl 25, 11-12; por. Jr 39, 9).

Tak zaczął się smutny okres w dziejach Narodu Wybranego zwany niewolą babilońską. Jesteśmy jednak rozczarowani skąpością informacji o wypędzonych. Nic nie powiedziano o drodze, którą ich popędzono, o miejscu, gdzie ich osiedlono, o warunkach życia, jakie znaleźli w nowej ojczyźnie, o kondycji materialnej, socjalnej czy duchowej deportowanych. Uczucia pokonanych Judejczyków możemy wyczytać w Księdze Lamentacji czy choćby w Psalmie 137. O sytuacji religijnej i materialnej Judejczyków znajdziemy więcej informacji w Księgach Jeremiasza, Ezechiela, Deutero-Izajasza oraz Ezdrasza i Nehemiasza²⁴

Dla zarządzania pozostałą, ubogą, głównie wiejską ludnością żydowską Babilończycy ustanowili namiestnikiem Godoliasza Judejczyka²⁵ Jako miejsce swego urzędowania Godoliasz obrał miasto Mispa, prawdopodobnie dlatego, że zburzona Jerozolima nie nadawała się na siedzibę zarządu. Godoliasz starał się organizować w miarę normalne życie wśród pozostawionych w kraju ubogich mieszkańców. Nie wiemy jak długo trwały jego rządy. W dwa

²⁴ Zob. szerzej P. R. Ackroyd, *Exile and Restoration*, London 1968, s. 1-12; E. Ehrlich OSU, *Okres niewoli babilońskiej*, „Znak”, 7(1976), s. 965-990; J. Jelitto, *Historia czasów Starego Testamentu* (PŚST t. 3 uzup.), Poznań 1961, s. 277-284; W. Lauer, *Warunki społeczne Judejczyków deportowanych do Babilonii*, „Studia Gdańskie” 1(1973), s. 145-172; A. Läßle, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, Kraków 1977, s. 328 nn.; T. Matras, *Wpływ niewoli babilońskiej na życie religijne Izraelitów*, CzST 3(1975), s. 321-341.

²⁵ Godoliasz był synem Achikama, który niegdyś ocalił życie Jeremiaszowi (Jr 26, 24), a wnukiem Szafana, który był kanclerzem za rządów króla Jozjasza (2 Krl 22, 3) i wielkim promotorem reformy religijnej Jozjasza. Na jednym z papirusów znalezionych w Lakisz natrafiono na odcisk pieczęci z imieniem „Godoliasz” Jest bardzo prawdopodobne, że pieczęć należała do biblijnego Godoliasza, który był marszałkiem dworu za Sedecjasza. Por. R. de Vaux, *Le sceau de Godolias, maître du palais*, RB 45(1936), s. 96-102; J. Bright, *Historia Izraela*, Warszawa 1994, s. 342 n.

miesiące po nominacji przyszedł do niego Izmael, członek rodu królewskiego, i z inspiracji króla Ammonitów Baalisa podstępnie zabił Godoliasza. Wymordowano też żołnierzy garnizonu babilońskiego i trochę niewinnych świadków (2 Krl 25, 22-26). Izmael zdołał ująć bezkarnie do Ammonu, gdzie nadal trwał opór. Pozostali przy życiu przyjaciele Godoliasza, choć sami niewinni, bali się jednak odwetu ze strony Babilończyków i postanowili uciec do Egiptu. Wydarzenie to zaważyło na życiu Jeremiasza, który został uprowadzony przez tych uciekinierów do Egiptu (por. Jr 40, 5-41, 18; 43, 6-7).

II. PROBLEMY CHRONOLOGICZNE

Data zdobycia Jerozolimy przez Nabuchodonozora jest absolutnie przełomowa dla dziejów Narodu Wybranego: oznacza ona bowiem koniec monarchii Dawidowej na Syjonie, koniec Pierwszej Świątyni, początek wygnania i niewoli babilońskiej. Jak się okazuje z Księgi Ezechiela, ta data była punktem wyjścia do rachuby czasu (ery) wśród wygnańców judzkich w Babilonii. Podajmy dla przykładu datę sławnej wizji nowej Jerozolimy w Ez 40, 1:

W dwudziestym piątym roku naszego wygnania, w pierwszym miesiącu²⁶, w dziesiątym dniu miesiąca, w czternaście lat po zdobyciu miasta, tego dnia spoczęła na mnie ręka Pana [...].

Jak widać, zrobiono w tej nocy chronologicznej odniesienie do dwóch wydarzeń historycznych. Najpierw jest odniesienie do uprowadzenia do Babilonii króla Jojakina i pierwszego judejskiego przesiedlenia, o którym opowiadają 2 Krl 25, 27 i Jr 52, 31, a następnie do drugiego zdobycia Jerozolimy i jej zburzenia.

²⁶ Hebr. brzmi *b'rō'š haššanah*, co wielu egzegetów tłumaczy zwrotem „z początkiem roku” (BT), ponieważ w późniejszym hebr. jest to określenie (święta, dnia) nowego roku. Jednakże w datach Ezechiela zawsze na drugiej pozycji występuje określenie miesiąca (1, 1; 8, 1; 20, 1; 29, 1. 17; 30, 20; 31, 1; 32, 1; 33, 21). Chodzi tu więc o miesiąc „na czele roku”, a więc pierwszy miesiąc, jak to zresztą zinterpretowała LXX: *en tô prōtō mēni*. Tak J. Finegan, *Handbook of Biblical Chronology*, Princeton–New Jersey 1964, s. 211; E. K u t s c h, *Die chronologischen Daten des Ezechielbuches* (Orbis Biblicus et Orientalis 62), Göttingen 1985, s. 35; S. J. de V r i e s, *Chronology of the OT*, IntDictBib II, s. 596.

Oto wskazówki biblijne co do daty zburzenia Jerozolimy:

1. W 9 roku Sedecjasza, 10 miesiąca, dnia 10 Nabuchodonozor obległ Jerozolimę i oblężenie trwało do 11 roku króla Sedecjasza (Jr 52, 4; 2 Krl 25, 1-2).

1. W 11 roku Sedecjasza 4 miesiąca 9 dnia Chaldejczycy dokonali wyłomu w murze (2 Krl 25, 3-4; Jr 39, 2; 52, 6-7).

2. W 7 (lub 10 wg Jr) dniu 5 miesiąca 19 roku Nabuchodonozora wkroczył do Jerozolimy Nebuzaradan, aby ją zrabować i podpalić (2 Krl 25, 8; Jr 52, 12).

3. Jr 32, 1 opowiada, że oblężenie Jerozolimy trwało w 10 roku Sedecjasza i 18 roku Nabuchodonozora. Tekst ten jednak nie zawiera wskazówki co do miesiąca, dlatego jego walor w ustaleniu zdobycia Jerozolimy jest niewielki.

4. Jr 52, 29 informuje, że Nabuchodonozor w swoim 18 roku deportował z Jerozolimy 832 Judejczyków. Deportacja ta oczywiście ma związek z wojną wokół Jerozolimy i wydaje się rzeczą naturalną, że deportacja miała miejsce po zdobyciu miasta. Ale to nie jest pewne, gdyż Babilończycy mogli deportować jakąś liczbę Jerozolimczyków czy Judejczyków przed ostatecznym zdobyciem miasta.

1. Pierwszy rok (panowania) Nabuchodonozora

Generalnie więc widać, że teksty biblijne mówią o 19 bądź 18 roku Nabuchodonozora w związku ze zdobyciem Jerozolimy. Ta rozbieżność jest źródłem nierozwiązanej do dziś kontrowersji wśród historyków i egzegetów, którzy przyjmują za datę zburzenia Jerozolimy rok 587 (Biblia Tysiąclecia) albo 586 (Biblia Jerozolimaska)²⁷

Aby wymienioną rozbieżność dat wyjaśnić, trzeba koniecznie cofnąć się w czasie i ustalić pierwszy rok panowania Nabuchodonozora.

Początek kariery Nabuchodonozora zbiega się z r. 605 prz. Chr. Jest to rok ważny z punktu widzenia historii starożytnego Bliskiego Wschodu z dwóch powodów: wtedy doszło do pierwszego zbrojnego konfliktu między Babilonią

²⁷ Rok 586 przyjmują m.in: Bright, Jepsen, Thiele, Vogt, de Vries, Wiseman. Za rokiem 587 opowiadają się m.in. Albright, Noth, Kutsch. Por. D. N. F r e e d m a n, *The Chronology of Israel and the Ancient Near East*, [w:] *The Bible and the Ancient Near East, Festschrift W.F. Albright*, ed. by G. E. Wright, Garden City–New York 1961, s. 203-214; C. S c h e d l, *Nochmals das Jahr der Zerstörung Jerusalems, 587 oder 586 v. Chr.*, ZAW 74(1962), s. 209-213; M a l a m a t, *The Last Kings of Judah*, s. 137-154; E. R. T h i e l e, *The Mysterious Numbers of Hebrew Kings*, Grand Rapids 1983³ (1. wyd. 1951).

i Egiptem i wtedy zmarł król babiloński Nabopolassar. Według Jr 46, 2 w czwartym roku rządów Jojakima (tj. 605) Nabuchodonozor, „król babiloński”, pobił w Karkemisz nad Eufratem faraona Neko. Tej sytuacji dotyczą ponadto dwie relacje pozabiblijne: jedna pióra historyka babilońskiego Berozusa (Berossos), a druga zapisana w *Kronice babilońskiej*. Wersja Berozusa, przekazana przez Józefa Flawiusza, brzmi następująco:

Gdy jego ojciec Nabopolassar dowiedział się, że zbuntował się satrapa zarządzający zarówno Egiptem jak i okręgami Celesyrii i Fenicji, wtedy, sam będąc już niezdolnym do znoszenia trudów, powierzył młodemu jeszcze synowi Nabuchodonozorowi część armii i wysłał go przeciwko satrapie. Nabuchodonozor starł się z buntownikiem i pokonał go w zwartym boju, a krainę znów poddał, jak było dawniej, swojej władzy. Właśnie w tym czasie zachorował jego ojciec Nabopolassar w mieście Babilon i umarł; panował on przez dwadzieścia jeden lat. Powiadomiony niebawem o śmierci ojca Nabuchodonozor zaprowadził ład w Egipcie i innych krainach. Kilku swoim przyjaciółom kazał powieść do Babilonu, wraz z głównymi siłami armii i resztą łupów, także jeńców pojmanych spośród Judejczyków, Fenicjan, Syryjczyków i plemion egipskich, a sam z niewielkim oddziałem podążył do Babilonu drogą przez pustynię. Zastał tam rządy sprawowane przez Chaldejczyków, z których najlepszy zachował dla niego władzę królewską. Objąwszy władzę nad całym królestwem swojego ojca...²⁸

Druga relacja pochodzi z *Kroniki babilońskiej*²⁹:

9. „Przez 21 lat Nabopolassar rządził w Babilonii.

10. Dnia 8 Abu (V) zmarł. W miesiącu Ululu (VI) Nabuchodonozor do Babilonu powrócił i

11. dnia 1 Ululu w Babilonie na tronie królewskim zasiadł”

Z tych relacji widać jasno, że Nabuchodonozor w momencie rozprawy z Egipcjanami nie był jeszcze królem, lecz tylko księciem królewskim, któremu chory ojciec Nabopolassar powierzył dowództwo armii. Dopiero po bitwie otrzymał wiadomość, że jego ojciec zmarł dnia 8 Nabu (= 15 sierpnia 605). Książę wraca do Babilonu i obejmuje tron w dniu 1 Elul (= 7 września 605). Zdaniem Wisemana (s. 27) kronika traktuje wydarzenia pomiędzy „dniem wstąpienia na tron” Nabuchodonozora a mającą miejsce osiem miesięcy później celebracją nowego roku jako odrębny okres, jako „rok wstąpienia na

²⁸ Józef Flawiusz, *Contra Apionem*, 135-138. W przekładzie J. Radożyckiego, Poznań 1986, s. 37 n. Zwięźlejszą informację przekazuje Flawiusz w *Antiquitates Judaicae* X, 6, 1.

²⁹ Tabliczka B. M. 21946, linie 9-11. Wiseman, *Chronicles of Chaldaean Kings*, s. 68 i tabl. XIV-XV. Tłumaczenie S. Zawadzki (dz. cyt., s. 26).

tron” (akkadyjskie *rēš šarrūti*). Zaś celebrowanie nowego roku (*isinnu akitu*) w miesiącu Nisan jest pokazana nie jako pierwsze wydarzenie publiczne zaczynającego się roku, lecz raczej jako kulminacyjne wydarzenie „roku wstąpienia na tron”. Odnosi się nawet wrażenie, że pierwszy oficjalny rok królewski rozpoczynał się dopiero po tym kulminacyjnym punkcie obchodów nowego roku, kiedy to król „brał rękę Marduka” i prowadził go w procesji do świątyni *akitu*³⁰. Dopiero więc teraz zaczyna się dla niego „1 rok panowania”. Teraz już jako król Nabuchodonozor udaje się na nowo z wyprawą na zachód do kraju Hatti, aby podbić Syrię i odebrać trybut.

Ustalona na bazie dokumentów ekonomicznych chronologia królów neobabilońskich pokazuje, że 1 rok panowania króla pokrywał się z pierwszym pełnym rokiem liczoną od 1 Nisan. Tak więc lata panowania Nabuchodonozora rozciągają się od nowego roku 604³¹ (1 Nisan = 2 kwietnia) do r. 562, który jest zarazem „początkiem panowania” Amel Marduka³². Dla kronikarzy jednak nie było stałej reguły, od kiedy w takich przypadkach liczyć początek panowania³³. W. F. Albright wyraził przypuszczenie, iż w całej Syrii i Palestynie panowała taka błędna opinia, że Nabuchodonozor w 605 roku był królem³⁴. Jeżeli nie była to opinia powszechna, to przynajmniej wielu Judejczyków na wygnaniu patrzyło na zwycięzcę spod Karkemisz jako króla babilońskiego i rok bitwy uważało za pierwszy rok (panowania) Nabuchodonozora.

³⁰ Święto *akitu* celebrowano przez jedenaście dni poczynając od 1 Nisan. Znaczenie formuły (i rytu?) „wziąć rękę Marduka” nie jest znane, ale sądzi się, że oznaczała ona święte małżeństwo pomiędzy królem występującym w roli boga i kapłanką. Ten ryt miał miejsce w dziewiątym dniu święta *akitu*, a 11 dnia bogowie udawali się na ucztę do Esagili, by następnie powrócić do swoich miast. Por. *Kronika Nabonida*, B. M. 35382; S. S m i t h, *Babylonian Historical Texts*, London 1924, s. 111 nn.; W i s e m a n, *Chronicles of Chaldaean Kings*, s. 85; M. R o a f, *Wielkie kultury świata. Mezopotamia*, tłum. H. Turczyn-Zalewska, Diogenes 1998, s. 201 n.; ANET 310-311.

³¹ Dokładnie powinno się ten rok pisać w formie 604/603, gdyż trwał on w przybliżeniu od kwietnia do kwietnia.

³² Lata panowania królów neobabilońskich i ich przeliczenie według kalendarza juliańskiego opiera się na opracowaniu: R. A. P a r k e r, W. H. D u b b e r s t e i n, *Babylonian Chronology 626 B.C. – A.D. 45* (Studies in Oriental Civilization 24), Chicago 1942, 1946², s. 9-10.

³³ Taka rozbieżność istnieje również między współczesnymi: np. M. Noth (*Histoire d'Israël*, Paris 1970, s. 290) datuje panowanie Nabuchodonozora na lata 604-562, a *Biblia Jerozolimska* (wyd. 1973, s. 1811) na lata 605 (wrzesień) do 562; P. Lemaire, D. Baldi (*Atlas biblique. Histoire et géographie de la Bible*, Turin-Rome 1960, s. 155) na lata 605-562.

³⁴ W. F. A l b r i g h t, *The Nebuchadnezzar and Neriglissar Chronicles*, BASOR 143(1956), s. 423-435.

ra³⁵ Tak by się dało wyjaśnić rozbieżność wskazówek biblijnych datujących zburzenie Jerozolimy raz na 19, raz na 18 rok Nabuchodonozora. Wtedy przez „19 rok Nabuchodonozora” trzeba by rozumieć jego faktyczny „18 rok” (587), i podobnie „8 rok Nabuchodonozora” w 2 Krl 24, 12 jako jego 7 rok zgodnie z *Kroniką babilońską* (597). Ale to jest tylko przypuszczenie, gdyż liczby 18. 19. 8. rok Nabuchodonozora mogą odzwierciedlać daty faktyczne odnoszące się do różnych wydarzeń czy też różnych faz owych zdarzeń.

Kronika babilońska z powodu poważnej luki nie mówi niestety o drugim oblężeniu i zdobyciu Jerozolimy. Dlatego też wskazówki 2 Krl 25, 8 i Jr 52, 12 pozostają jako jedyne wyraźne informacje o czasie zdobycia Jerozolimy. 19 rok Nabuchodonozora trwał od kwietnia 586 do kwietnia 585, wobec czego zdobycie miasta w 4 miesiącu przypadło na lipiec 586. Ponieważ jednak odniesienie do lat panowania Nabuchodonozora jest mimo wszystko niejednoznaczne, należy je skonfrontować z panowaniem króla judzkiego Sedecjasza. Teksty biblijne są zgodne w tym, że zdobycie Jerozolimy nastąpiło w 4 miesiącu 11 roku panowania Sedecjasza.

2. Jedenasty rok (panowania) Sedecjasza

Jeżeli 11 rokiem Sedecjasza jest 586/85 (= 19 rok Nabuchodonozora), to licząc wstecz 11 lat, otrzymujemy rok 596/95 jako pierwszy rok Sedecjasza. Tymczasem z *Kroniki babilońskiej* wynika, że drugi poprzednik Sedecjasza w Jerozolimie, Jojakim, zmarł w 598/97. Powstaje więc – zdaniem E. Kutsch³⁶ – luka między tą śmiercią a pierwszym rokiem Sedecjasza dłuższa niż jeden rok. Kiedy więc zaczął panować Sedecjasz? Który rok był pierwszym rokiem jego panowania?

Początek panowania Sedecjasza łączy się z pierwszym zdobyciem Jerozolimy przez tego samego Nabuchodonozora, króla babilońskiego. Według 2 Krl 24, 1 Nabuchodonozor wyruszył przeciw Jerozolimie „za dni Jojakima” Jojakim umiera i tron objął jego syn Jojakin (Konjahu). Po trzech miesiącach od wstąpienia na tron „Jojakin, król judzki, wyszedł ku królowi babilońskiemu, [...] a król babiloński pojmał go w ósmym roku swego panowania” (25, 12), następnie ograbił Jerozolimę i ustanowił królem Sedecjasza (w. 17).

³⁵ E. K u t s c h, *Die chronologischen Daten des Ezechielbuches* (Orbis Biblicus et Orientalis 62), Göttingen 1985, s. 31.

³⁶ Tamże, s. 20.

Wydarzenie to jest opisane również w *Kronice babilońskiej*³⁷:

⁹W 6 roku, w miesiącu Kislew, król wyprowadził swoją armię z Akkadu i wyprawiał się do kraju Hatti. Z kraju Hatti wysłał swoje oddziały, a te ¹⁰pomaszerowały przez pustynię i nabrały wiele łupów od Arabów, ich kosztowności, ich zwierzęta i ich bogów w ogromnej ilości. W miesiącu Adar król powrócił do swego kraju.

¹¹W 7 roku, w miesiącu Kislew, król wyprowadził swoją armię z Akkadu, wyprawiał się do kraju Hatti i ¹²obległ miasto Judy (*Ia-a-hu-du*), a w 2 dniu miesiąca Adar zdobył miasto; króla uwięził; ¹³ustanowił króla z własnego wyboru; z miasta zabrał wielki okup i kazał go zanieść do Babilonu.

¹⁴W 8 roku, w miesiącu Tebet, [wyprawiał się] król z Akkadu do kraju Hatti do Karkemisz [...¹⁵...] w miesiącu Sebat powrócił do swego kraju.

Najpierw należy zauważyć bardzo dokładną datę zajęcia Jerozolimy, która okazuje się czymś wyjątkowym nawet dla samej *Kroniki babilońskiej*. Podobnie określono tutaj tylko datę śmierci Nabopolassara i wstąpienia na tron Nabuchodonozora. Kapitulacja Jerozolimy i pojmanie króla Jojakina miało miejsce w 7 roku panowania Nabuchodonozora, w dniu 7 miesiąca Adar. Dzięki tej informacji po raz pierwszy możemy ustalić ową datę na 16 marca 597 r. przed Chr.³⁸ W ten sposób *Kronika babilońska* mówiąca o zdobyciu Jerozolimy, o zastąpieniu króla Jojakina Sedecjaszem i wzięciu haraczu, stanowi bardzo mocną podstawę dla całej chronologii izraelskiej tego okresu.

Jednak dla określenia początku panowania Sedecjasza pewnym problemem jest to, że zdobycie Jerozolimy nastąpiło na przełomie roku, a przy zmianie na tronie jerozolimskim, czyli intronizacji Sedecjasza, *Kronika* nie podaje miesiąca. Z relacji babilońskiej wynika tylko jednoznacznie, że ta zmiana została opowiedziana pod 7 rokiem Nabuchodonozora i że została zrobiona przed wymarszem króla na wyprawę roku 8. Tu warto przypomnieć wskazówkę biblijną o uprowadzeniu Jojakina w 8 roku Nabuchodonozora. Może ten

³⁷ W i s e m a n, *Chronicles of Chaldaean Kings*, s. 70 i 72, linie 9-15; por. ANET 564.

³⁸ „Rok siódmy Nabuchodonozora” liczył się od kwietnia 598 do kwietnia 597. Dzień „16 marca” powinno się dokładnie pisać jako 15/16 marca, gdyż „dzień” babiloński liczył się od zmroku do zmroku. Por. J. F i n e g a n, *Handbook of Biblical Chronology*, Princeton–New Jersey 1964, s. 198-209; W i s e m a n, *Chronicles of Chaldaean Kings*, s. 7, 33, 48, 73; A. M a l a m a t, *The Last Kings of Judah and the Fall of Jerusalem. An Historical-Chronological Study*, „Israel Exploration Quarterly” 18(1968) s. 144; M. J. M y e r s, *I-II Chronicles. Introduction, Translation and Notes*, vol. 2, (The Anchor Bible 12-13), Garden City–New York 1965, s. 220; M. C o o g a n, H. T a d m o r, *II Kings. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible 11), Garden City–New York 1988, s. 311.

„8 rok” nie jest wynikiem innego systemu liczenia lat Nabuchodonozora (zamiast 7 rok), lecz poprawnie określa zdarzenia, które miały miejsce w związku z opanowaniem Jerozolimy w r. 597?

Dla daty wstąpienia na tron Sedecjasza istnieje teoretycznie i praktycznie kilka możliwości: został on mianowany w najbliższych dniach po poddaniu Jerozolimy, a więc w 7 roku Nabuchodonozora kończącym się przed 1 Nisan 597. Wiele jednak przemawia za tym, że jego nominacja nastąpiła nieco później, czyli po nowym roku babilońskim.

E. Vogt³⁹ uważa, że pożyteczne jest dla poprawnego ujęcia charakterystycznych cech i zawartości opisu *Kroniki babilońskiej* mieć przed oczyma trzy kolejne lata Nabuchodonozora. Jak z przytoczonego fragmentu widać, kronikarz babiloński grupuje wydarzenia poszczególnych lat wokół wyprawy wojennej króla. Tak więc zaczyna opowiadanie od wzmianki o wyruszeniu króla ze wskazaniem miesiąca, aby zakończyć relację uwagą o powrocie króla znów z podaniem miesiąca. Wyprawa przeciw Arabom zaczęła się w grudniu 599, a zakończyła powrotem w marcu 598. Wyprawa przeciw Judzie zaczęła się w grudniu 598, potem nastąpiło zdobycie miasta w dniu 16 marca 597, następnie zmiana na tronie królewskim i odesłanie łupów do Babilonu bez podania miesiąca. Dziewięć miesięcy później wyruszył król na nową wyprawę swego 8 roku, z której powrócił w lutym 596.

Z tego jednak nie wynika, zauważa E. Vogt, że nominacja Sedecjasza miała miejsce przed 1 Nisan 8 roku Nabuchodonozora. Splądrowanie zdobytego miasta, demontaż złocień świątynnych, wybór Judejczyków do deportacji i naznaczenie króla mogło się dokonać przed 1 Nisan, ale tak być nie musiało. Jerozolima została zdobyta 16 marca 597, a 1 Nisan przypadał 13 kwietnia. Nabuchodonozor miał wiele powodów, aby na Święto Nowego Roku być w Babilonie i poprowadzić Marduka w uroczystej procesji święta akitu. Miał też wiele racji, by uregulowania dotyczące Królestwa Judy i króla Jojakina odłożyć na jakiś czas. Wszak Jojakin poddał miasto i sam nie był odpowiedzialny za bunt Jojakima. Podobnie zresztą będzie i po drugim zdobyciu Jerozolimy: dopiero w miesiąc po zdobyciu miasta Nabuchodonozor wyda w swej kwaterze w Ribla decyzje co do króla Sedecjasza, Jerozolimy oraz wyznaczy namiestnika Godoliasza.

Pewne światło na tę sprawę rzuca tekst 2 Krn 36, 10: „Z początkiem roku (*lit^e šūbat haššānāh*) Nabuchodonozor posłał po niego [Jojakina] i kazał go uprowadzić do Babilonu wraz z drogocennymi naczyniami Świątyni Pańskiej,

³⁹ *Bemerkungen über das Jahr der Eroberung Jerusalems*. Bib 56 (1975), s. 225.

a w jego miejsce ustanowił królem nad Judą i Jerozolimą⁴⁰ jego brata, Sedecjasza” Wyrażenie *liššūbat haššānāh* oznacza powrót roku, przełom lat z nastaniem nowego roku⁴¹ Kronikarz, który zna dobrze wersję Ksiąg Królewskich, musiał tutaj wykorzystać jakieś inne niezależne źródło. Z jego relacji wynika, że Nabuchodonozor, do którego wyszedł z miasta Jojakin dnia 16 marca, nie był już pod Jerozolimą. Zdobywca najprawdopodobniej z Babilonu wysłał rozstrzygnięcie dotyczące osoby Jojakina. Dopiero po kilku tygodniach wykonano rozkaz królewski co do króla judzkiego i dopiero potem mógł Sedecjasz być mianowany królem. Jest zatem całkiem prawdopodobne, że dopiero po nowym roku, a więc w 8 roku Nabuchodonozora (jak informuje 2 Krl 24, 12) poprowadzono Judejczyków na wygnanie i wyznaczono nowego króla. Kronikarz babiloński opowiedział to wszystko jednak pod rokiem 7 Nabuchodonozora, bo wszystko to było związane i było wynikiem wyprawy roku 7. Wydarzenia roku 8 zaczął, jak opis każdego roku, od zrelacjonowania nowej wyprawy królewskiej w miesiącu 10.

Teraz należy ustalić jaki system datowania był w użyciu w Judzie pod koniec VII w. prz. Chr.: przeddatacja? podatacja? początek roku wiosenny czy jesienny?⁴² Hayim Tadmor, współczesny uczony żydowski⁴³, przykłada wielką wagę do synchronizmu, jaki się znajduje w Księdze Jeremiasza 46, 2. Jest tam powiedziane, że epokowe zwycięstwo Babilonii nad Egiptem pod Karkemisz wydarzyło się w 4 roku króla judzkiego Jojakima. Otóż ten synchronizm da się utrzymać jako poprawny, a za poprawnością dat w Księdze Jeremiasza opowiada się zdecydowana większość egzegetów, jeżeli przyjmiemy, że (1) w ówczesnym Królestwie Judzkim stosowano mezopotamski system liczenia „pierwszego roku” panowania króla od najbliższego nowego roku, a miesiące roku poprzedzającego były liczone jako „rok zerowy” czy „rok wstąpienia na tron”, czy wreszcie jako „początek panowania”; (2) że w Królestwie Judzkim tegoż okresu trzymano się systemu nowego roku wiosennego, czyli 1 Nisan⁴⁴ Ale ta ostatnia teza jest już bardziej dyskusyjna. Jak

⁴⁰ Wyrazy „nad Judą i Jerozolimą” zostały opuszczone w Biblii Tysiąclecia.

⁴¹ 1 Sm 7, 17; 2 Sm 11, 1; 1 Krl 20, 22. 26; 1 Krn 20, 1. E. Vogt (art. cyt., s. 227) oddaje zwrot słowami: „um die Jahreswende” Por. F. Z o r e l l, *Lexicon hebraicum Veteris Testamenti*, Roma 1968, s. 912.

⁴² Zob. A. J e p s e n, *Noch Einmal zur israelitisch-jüdischen Chronologie*, VT 18(1968), s. 31-46.

⁴³ *Chronology of the Last Kings of Judah*, „Journal of Near Eastern Studies”, 15(1956), s. 226-230.

⁴⁴ Lata niewoli Jojakina są liczone w Księdze Ezechiela od Nisan do Nisan, i podobnie prorocy Aggeusz i Zachariasz mówiąc o latach panowania Dariusza stosują ten sam system

wiemy z *Kroniki babilońskiej* (o czym była mowa wyżej), bitwa pod Karke-misz rozegrała się w ostatnim roku Nabopolassara, między Nisan i Ab 605 r. prz. Chr. Wobec tego 4 rok Jojakina odpowiada ostatniemu rokowi Nabopolassara i „rokowi wstąpienia na tron” Nabuchodonozora 605. Tegoż Jojakima ostatni rok (jedenasty) pokrywa się z rokiem 7 Nabuchodonozora, czyli 598/97.

W tej sytuacji rok 597/596 był „1 rokiem Jojakina”, który panował przez trzy miesiące, a dla Sedecjasza liczył się jako „rok wstąpienia na tron” Natomiast „1 rok Sedecjasza” przypada na r. 596/595 i konsekwentnie „rok 11 Sedecjasza” przypada na 586/585 prz. Chr.

To rozumowanie zyskuje potwierdzenie w dwóch notach chronologicznych Ez 24, 1 i Ez 33, 21. Pierwsza brzmi: „Dziewiątego roku, dziesiątego miesiąca, dziesiątego dnia tego miesiąca [...] król babiloński obległ Jerozolimę” Tutaj, jak w 2 Krl 25, 1, może chodzić tylko o dziewiąty rok króla Sedecjasza (styczeń 588). Druga natomiast mówi o przybyciu z Judei gońca z wieścią o upadku Jerozolimy: „W dwunastym roku od naszego uprowadzenia, w dziesiątym miesiącu, piątego dnia tego miesiąca, przybył do mnie zbieg z Jerozolimy z doniesieniem: «Miasto jest zdobyte»” Tu rysuje się pewna trudność, gdyż Jerozolima została zdobyta w czwartym miesiącu 11 roku Sedecjasza. Zbieg z Jerozolimy potrzebował na pokonanie drogi do Tell-Abib w Babilonii 6 miesięcy a nie 18. Większość krytyków poprawia tekst za starożytnymi świadkami na rok 11⁴⁵ Trzeba się jednak opowiedzieć za poprawnością liczby „rok 12 naszego uprowadzenia”, który to rok dla Sedecjasza był „rokiem 11” Natomiast „1 rok uprowadzenia” liczył się dla Sedecjasza jako „rok 0”, albo „początek panowania” Dlatego zupełnie do przyjęcia jest takie rozumienie tekstu, że zdobycie Jerozolimy miało miejsce w 11 roku Sedecjasza, a w 12 roku (wygnania) Jojakina. Zatem zdobycie Jerozolimy dokonało się w lipcu 586, a goniec przybył do Babilonii w styczniu 585.

Gdyby jednak w Judzie w późnym okresie monarchii stosowano „przedatację”⁴⁶, to 1 rokiem Sedecjasza byłby rok 597/96. Wtedy jego „11 rok” wypadłby w 587 i zburzenie Jerozolimy w sierpniu 587.

(Ag 1, 1; 2, 1. 10; Za 1, 1; 7, 1).

⁴⁵ Pewne rękopisy tekstu masoreckiego, Septuaginta i Peszitta. Tę wersję przyjmują zarówno Biblia Tysiąclecia, jak i Biblia Poznańska.

⁴⁶ Ze współczesnych uczonych taki system liczenia lat dla całego okresu Królestwa Judzkiego przyjmuje F. X. Kugler (*Von Moses bis Paulus*, Münster 1922).

Jeżeli w tym samym okresie stosowano w Judzie system liczenia „roku królewskiego” od jesieni (miesiąc Tiszri)⁴⁷, jak uważa A. Malamat, „1 rok Sedecjasza” liczyłby się od jesieni 597 do jesieni 596, zaś „11 rok Sedecjasza” liczyłby się od jesieni 587 do jesieni 586. W tym wypadku zburzenie Jerozolimy wypada 15 sierpnia 586, ale inaczej się przedstawia długość oblężenia Jerozolimy. Zobaczmy to na następującej tabeli:⁴⁸

Licząc lata Sedecjasza od:	Nisan 597	Nisan 596	Tiszri 597
Początek oblężenia: (10 Tebet, r. 9 Sedec.)	15 Stycz. 588	5 Stycz. 587	15 Stycz. 588
Zburzenie świątyni: (7 lub 10 Ab, r. 11 Sedec.)	25 Sierp. 587	14 Sierp. 586	15 Sierp. 586

Jak widać w systemie nowego roku wiosennego (Nisan) oblężenie Jerozolimy trwało tylko półtora roku (osiemnaście miesięcy), natomiast przy nowym roku jesiennym (Tiszri) oblężenie trwało dwa i pół roku, co wydaje się bardziej odpowiadać rzeczywistości. W szczególności jest wystarczająca przestrzeń czasowa dla interwencji egipskiej i wydarzeń jerozolimskich z nią związanych, o czym świadczą księgi Jeremiasza i Ezechiela. Na podstawie serii datowanych wypowiedzi Ezechiela o Egipcie (Ez 29, 1-16; 30, 20-26; 31, 1-18)⁴⁹ możemy określić czas interwencji egipskiej na zimę i wiosnę 587, a więc w rok po rozpoczęciu oblężenia i na rok i kwartał przed jego zakończeniem.

3. Daty deportacji i liczby deportowanych

Biblijne źródła podają różne, nieraz na pozór sprzeczne, informacje o liczbie i czasie poszczególnych deportacji dokonanych przez Babilończyków. Według 2 Krl 24 w związku z pierwszym zdobyciem Jerozolimy w 597 r. na wygnanie poszło 10 000 (wiersz 14) albo 7000 osób (wiersz 16).

⁴⁷ W dzisiejszym kalendarzu żydowskim ten właśnie system jest stosowany i święto *Rosh Haszana* jest celebrowane dnia 1 Tiszri. Por. Y N e w m a n, G. S i v a n, *Judaism A-Z. Illustrated Lexicon od Concepts and Terms*, Jerusalem 1980, s. 184.

⁴⁸ M a l a m a t, *The Last Kings of Judah*, s. 150.

⁴⁹ Por. M. G r e e n b e r g, *Ezekiel 1-20. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible 22), Garden City–New York 1986, s. 8 i 11; H. M c K e a t i n g, *Ezekiel* (Old Testament Guides), Sheffield 1995, s. 70-71.

Oto teksty:

I przesiedlił [Nabuchodonozor] na wygnanie całą Jerozolimę, mianowicie wszystkich książąt i wszystkich dzielnych wojowników, dziesięć tysięcy pojmanyh, oraz wszystkich płatnerzy i saperów⁵⁰ Pozostała jedynie najuboższa ludność kraju (2 Krl 24, 14).

Przesiedlił też do Babilonu Jojakina. Także matkę króla, żony króla, jego dworzan i możnych kraju zabrał do niewoli z Jerozolimy do Babilonu. Wszystkich ludzi znacznych w liczbie siedmiu tysięcy, płatnerzy i saperów w liczbie tysiąca, wszystkich wojowników król babiloński uprowadził do niewoli, do Babilonu (2 Krl 24, 15-16).

To wszystko miało się dokonać, łącznie z deportacją Jojakina, w „ósmym roku Nabuchodonozora” (w. 12), który to rok zaczynał się 1 Nisan 596, a więc mniej więcej miesiąc po poddaniu się Jerozolimy. Tymczasem według Jeremiasza 52, 28, opierającego się niewątpliwie na jakimś oficjalnym źródle, „w siódmym roku Nabuchodonozora” uprowadzonych zostało zaledwie 3023 „Judejczyków” Te informacje są traktowane albo jako sprzeczne tradycje o tym samym wydarzeniu, albo jako wynik różnych systemów datowania w Księgach Królewskich i Księdze Jeremiasza, choć to nie rozwiązuje rozbieżności liczb deportowanych w poszczególnych redakcjach.

Wielu uczonych objaśnia dwie liczby wygnanych w 2 Krl 24 z odwołaniem się do złożoności redakcyjnej dzieła. B. Stade⁵¹ wyraził przypuszczenie, że wersety 13-14 mówiące o 10 000 przesiedlonych nie odnoszą się do wydarzeń 597, lecz do wygnania r. 586. I rzeczywiście sporo racji przemawia za tym, żeby w. 13-14 uznać za rozszerzenie pierwotnego źródła widocznego w w. 10-16. M. Brettler⁵² uważa, że wersety te nie referują ani wydarzeń r. 597 ani 586, lecz są refleksyjną kompozycją Deuteronomisty, mającą wyrazić wielką tragedię wygnania. Autor wstawki jest najwyraźniej przejęty obra-

⁵⁰ Termin *masgēr* (postawiony obok *hārāš*) tradycyjnie tłumaczony jako „kowal” określa raczej ludzi, którzy mieli do czynienia z fortyfikacjami lub maszynami oblężniczymi. Na to wskazuje rdzeń *sāgar* (zamykać), jak i I znaczenie rzeczownika *masgēr*: twierdza, baszta (Is 24, 22). Por. F. B r o w n, S. R. D r i v e r, Ch. A. B r i g g s, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford 1972, s. 686; F. Z o r e l l, *Lexicon hebraicum Veteris Testamenti*, Roma 1968, s. 451.

⁵¹ B. S t a d e, *Wie hoch belief sich die Zahl der unter Nebuchadnezer nach Babylonien deportierten Juden?*, ZAW 4(1884), s. 272-274. Tezę tę przyjęli m.in.: R. D. N e l s o n, *The Double Redaction of the Deuteronomistic History* (JSOT Suppl. Series 18), Sheffield 1981, s. 88; M. R e h m, *Das zweite Buch der Könige*, Würzburg 1982, s. 233.

⁵² M. B r e t t l e r, *2 Kings 24:13-14 as History*, CBQ 53 (1991), s. 541-552.

bowaniem Świątyni z jej kosztowności, a zwłaszcza z ozdób z czasów Salomona. Natomiast liczby robią wrażenie zaokrąglonych czy przesadzonych. Szczególnie jest to widoczne w używaniu czy nadużywaniu słówka *kol*, tzn. wszystko, wszystkich (tylko w odnośnych wierszach aż sześć razy). Liczba 10.000 wprowadzonych jest okrągłą liczbą symboliczną na wyrażenie bardzo wielkiej ilości, reprezentantów całej ludności. W Sdz 3, 29 „około 10 000” reprezentuje całą walczącą ludność moabicką⁵³

Rozważmy jednak i taką możliwość, że poszczególne noty, a więc i liczby wygnanych odnoszą się do różnych faz deportacji. Wzmianka Jr 52,18-19 daje się całkiem łatwo zrozumieć jako informacja o pierwszej wstępnej deportacji w „siódmym roku Nabuchodonozora”, poprzedzającej poddanie się Jerozolimy. Jest jakże znamienne określenie tych deportowanych jako *‘am j^chūdîm*, co wskazuje raczej na lud prowincji a nie stolicy. Referując deportację mającą miejsce w 23 roku Nabuchodonozora, a więc w kilka lat po definitywnym zburzeniu Jerozolimy, autor znowu użyje tego samego określenia *j^chūdîm*, tzn. Judejczycy (w. 30). Druga i zasadnicza fala zesłańców obejmowała tysiące najwartościowszych obywateli stolicy, jej obrońców, w tym szczególnie płatnerzy i saperów. Nabuchodonozor osiągał w ten sposób dwa cele za jednym pociągnięciem: pozbawiał Jerozolimę na przyszłość jej ludzkiego potencjału, zwłaszcza technicznego i wojskowego, a po drugie, zapewniał wysoko kwalifikowaną siłę roboczą dla swojego państwa. Dla zorganizowania tej liczby deportowanych i do ich rzeczywistego wyekspediowania potrzeba było dłuższego czasu i dokonało się to już po nowym roku 596, a więc w „ósmym roku Nabuchodonozora”

Skoro się przyjęło dwie fazy wysiedlenia, to można jeszcze inaczej rozumieć rozbieżne liczby 2 Krl 24: to nie są dwa rozbieżne źródła. Liczba 7000 podaje liczbę drugiej głównej deportacji, podczas gdy 10 000 wyraża sumę obydwóch deportacji, zawierając w sobie również owe 3000 wygnańców z pierwszej fazy⁵⁴

Pozostaje wyjaśnić kwestię deportowanych z Jerozolimy Judejczyków w 18 roku Nabuchodonozora, o czym czytamy w zakończeniu Księgi Jeremiasza (52, 29). Jest najpierw oczywiste, że tak mała liczba deportowanych nie przedstawia głównej fali wygnania. Jest całkiem prawdopodobne, że ci Judejczycy, w liczbie 832 osoby, wywodzili się z owych dezertów, o których

⁵³ M. P o p e, *Number*, IntDictBib III, s. 566.

⁵⁴ Tak A. Malamat (*The Twilight of Judah*, s. 134), z powołaniem się na starożytnych autorów żydowskich.

informuje Księga Jeremiasza (Jr 38, 19). Ta deportacja musiała mieć miejsce, zdaniem A. Malamata, między Nisan 587 a Nisan 586 prz. Chr., po pokonaniu Egipcjan, ale przed ostatecznym upadkiem miasta⁵⁵. Ta mała grupa zesłańców, całkiem podobnie jak 3023 wygnanych w 7 roku Nabuchodonozora (Jr 52, 28), przedstawia wstępną deportację, wyprzedzającą główną falę przesiedlenia, a więc tę złożoną z 10 000 osób w 19 roku Nabuchodonozora. Wszystko wskazuje, że te wstępne deportacje miały miejsce gdy Nabuchodonozor był osobiście w Judzie, natomiast deportacje główne były wykonywane już po jego odejściu do Babilonii⁵⁶.

*

Przedwczesna śmierć energicznego króla Jozjasza pod Megiddo w r. 609 oznaczała koniec marzeń o odbudowie samodzielnego i mocnego państwa judzkiego. Następcy Jozjasza na tronie jerozolimskim, Jojakim i Sedecjasz, nie potrafili znaleźć politycznej ścieżki, która by zapewniła Judzie jakąś samodzielność pośród rywalizujących o rządy nad światem potęg Egiptu i Babilonii. Przez fatalne wiązanie się z Egiptem doprowadzili oni do tego, że Babilończycy zburzyli Jerozolimę, spalili Świątynię, zrzucili z tronu na Syjonie potomków Dawidowych, a państwo judzkie wcielili jako prowincję do swego imperium.

Choć autorzy biblijni pisali przede wszystkim teologię dziejów swego narodu, to jednak zadbali o to, by pokazać jak te dzieje zazębiają się o historię światową. Zechcieli również podać ramy czasowe kluczowych wydarzeń historii Izraela. Po wnikliwym porównaniu tych dat biblijnych z danymi dokumentów babilońskich okazuje się, że chronologia biblijna jest poprawna i dokładna. Przy obecnej naszej znajomości systemu rachuby czasu w państwie judzkim końca VII i początku VI w. prz. Chr. i przy aktualnej znajomości dokumentów pozabiblijnych możemy stwierdzić, że pierwsze zdobycie Jerozolimy miało miejsce w 7 roku Nabuchodonozora, tj. 597 prz. Chr. Gdy zaś chodzi o datę powtórnego zdobycia Jerozolimy i jej zburzenia, to rzecz jest bardziej skomplikowana. Więcej racji przemawia za datą 586, ale data

⁵⁵ M a l a m a t, *The Last Kings of Judah*, s. 154; t e n ż e, *The Twilight of Judah*, s. 134.

⁵⁶ V o g t, *Bemerkungen*, s. 224.

587 jest też możliwa. Trzeba nowych świadectw archeologicznych, aby tę trudną sprawę definitywnie rozstrzygnąć.

LES DERNIÈRES DÉCENNIES DU ROYAUME DE JUDA

R é s u m é

La chute du Royaume de Juda constitue évidemment une date fondamentale dans toute l'histoire de la Nation Elue. Elle coïncide avec l'écroulement de la dynastie Davidique, la destruction du Temple et de Jérusalem et la déportation de la meilleure partie de la nation en Babylonie. Ce désastre énorme a été causé dans certaine mesure par les derniers rois judaïques du Sion qui, malgré les conseils du prophète Jérémie, n'avaient pas réussi à trouver un mode de coexistence avec les puissances de l'époque, et surtout avec la Babylonie qui vers la fin du VIIe siècle succéda à l'Assyrie dans la domination sur le Proche Orient ancien. Bien que la chronologie biblique présente des difficultés sérieuses il est raisonnable de constater que la destruction du Premier Temple et le début de l'Exil s'effectua en 19e année de Nabuchodonosor et 11e année du roi Sédécjas, c'est-à-dire pendant l'été 586 avant J.-Chr.

Résumé par Tadeusz Brzegowy